

BALALAR FOLKLORINDA STILISTIKALIQ FIGURALARDIN QOLLANILIW

Q. Usenova

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti PhD.

Sadikova Mexriban

Lingvistika «Qaraqalpaq tili» qánigeligi magistrantı.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14211272>

Annotaciya. Bul maqalada balalar folklorı tilindegi stilistikalıq figuralardıń qollanılıwı sóz etiledi. Inverciya, antiteza, parallelizm, ritorikalıq soraw, ellipsis, gradaciya, pleonazm sıyaqlı stilistikalıq figuralardıń qollanılıw ózgeshelikleri ilimiy tiykarda analiz etilgen.

Tayanış sózler: stilistikalıq figura, inverciya, antiteza, parallelizm, ritorikalıq soraw, ellipsis, gradaciya, pleonazm.

THE USE OF STYLISTIC FIGURES IN CHILDREN'S FOLKLORE

Abstract. This article discusses the use of stylistic figures in the language of children's folklore. The differences in the use of stylistic figures such as inversion, antithesis, parallelism, rhetorical question, ellipsis, gradation, pleonasm are analyzed on a scientific basis.

Keywords: stylistic figure, inversion, antithesis, parallelism, rhetorical question, ellipsis, gradation, pleonasm.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СТИЛИСТИЧЕСКИХ ФИГУР В ДЕТСКОМ ФОЛЬКЛОРЕ.

Аннотация. В данной статье рассматривается употребление стилистических фигур в языке детского фольклора. На научной основе анализируются различия в употреблении таких стилистических фигур, как инверсия, антитеза, параллелизм, риторический вопрос, многоточие, градация, плеоназм.

Ключевые слова: стилистическая фигура, инверсия, антитеза, параллелизм, риторический вопрос, многоточие, градация, плеоназм.

Hárqanday shıǵarma tiliniń kórkem obrazlı, emocional-ekspressivlik mánige iye bolıwında stilistikalıq figuralardıń xızmeti júdá kóp. Olar shıǵarma tekstinde gáplerdiń dúzilisi hám baylanısıwında, sonday-aq olardıń ayırıqsha intonaciyaǵa qurılıwında kózge taslanadı.

Stilistikalıq figuralardıń bul xızmeti shıǵarmanıń kórkemligin hám tásirshenligin jáne de arttırıwda úlken áhmiyetke iye. Tilshi ilimpaz A.Bekbergenov óziniń qaraqalpaq tiliniń stilistikasına arnalǵan miynetinde tildiń kórkemlew qurallarınıń ishinde stilistikalıq figuralar úlken orın tutatuǵınlıǵın ayta otırıp, stilistikalıq figuralarǵa tómendegishe pikir bildiredi: “Stilistikalıq (yamasa ritorikalıq) figuralar – bul ayırıqsha qurılǵan sintaksislik birlikler yamasa gápler bolıp, olar tildiń obrazlılıǵı ushın xızmet etedi”.[1.82]

Til biliminde stilistikalıq figuralardıń kórkem shıǵarma tilindegi áhmiyeti máseleleri keń túrde izertlenilgen. Solardıń ishinde folklorlıq shıǵarmalardaǵı stilistikalıq figuralar kóplegen izertlew jumıslarınıń baslı izertlew obyektine aylanǵan. Degen menen, balalar folklorındaǵı stilistikalıq figuralardıń kórkemlik dárejesi izertlewden shette qalıp atır. Biz bul maqalamızda qaraqalpaq balalar folklorında jumсалǵan ayırım stilistikalıq figuralardıń áhmiyetine toqtap ótiwdi maqul kórdik.

Inversiya. Balalar folklorı tilinde inversiya qubılısı, yaǵnıy gáptiń qurılısındaǵı gáp aǵzalarınń ádettege salıstırǵanda orın almasıp qollanılıwı ushırasadı. Mısalı:

Bádik ketip baratır biykesine,
Bildirmes eshki arıgın tekesine,
Bánegidey tilimdi alsań, bádik,
Biylerdiń bar da jabıs shekesine.[3.485]
Aspanda altı ay ushtım taylaq penen,
Aspantawdı kóterdim barmaq penen,
Suwańda palańımdı minip alıp,
Awladım kerbalıqtı qarmaq penen.[3.506]

Bul qatarlarda bayanlawısh sózler ádettegidey gáptiń sońında emes, gáptiń basında hám ortasında jumsalǵan. Bul arqalı emocionallıq-ekspressivlik tásiri jáne de kúsheygen. Al, biz bul qatarlardı grammatikalıq norma tiykarında ornalasırısaq, olar ózleriniń kórkemligin joytıp, ápiwayı kórkem prozalıq qatarlar bolıp qalar edi. Sonıń ushın da, balalar folklorında inversiyanıń qollanıwı teksttiń tásirshenligin kúsheytken.

Antiteza. Balalar folklorı tilinde stilistikalıq figuralardıń biri bolǵan antiteza jiyi qollanılǵan. Antiteza – sóylewdiń ótkirliğin arttırıw maqsetinde bir frazada qarama-qarsı, kontrast túsiniklerdiń qollanıwı.[1.85] Durısında da, antiteza kórkem shıǵarmada súwretlenip atırǵan waqıya-hádiyselerdi ishki qarama-qarsılıǵı menen ashıwda jáne de kórkem obrazlılıqtı támiyinlewde, tásirshenlikti arttırıwda baslı orındı iyeleydi. Mısalı:

Áwliye-pirler qollaǵay,
Az dáwletim **mol** bolǵay.[3.457]

Balalar folklorınıń ayrıqsha bir túri bolǵan “Háyyiwler” qosıǵında analar tárepinen balalardıń kámalǵa jetip erjetiwinde olarǵa tilek bildiriwde pikirdiń emocionallıǵın asırıw maqsetinde “az” hám “mol” antonimleri qollanılǵan. Bul óz náwbetinde antitezanı júzege keltirgen.

Qıs tiymese, **jaz** tiyer,
Qaraǵımnıń paydası.[3.459]

Berilgen bul mısalda analardıń ósip kiyatırǵan perzentlerinen úmitleri antonimlerdiń járdeminde oǵada sheber berilip, antitezanıń ayrıqsha bir túrin payda etken.

Jeti atasın bilgen er,
Jeti jurttıń ǵamın jer,
Bir atasın bilgen er,
Bir basınıń ǵamın jer...[3.461]

Mısalda óz tariyxın bilgen hám bilmegen insanlar toparınıń is-háreketleri, minez-qulqı óz ara qarama-qarsı kóriniste kelgen. Biz bul qatarlarda túsiniklerdiń qarama-qarsı formada kelgenligin kóriwimizge boladı.

Parallelizm. Balalar folklorında parallelizm, yaǵnıy salıstırıw mánisindegi qońsılas qatar turǵan gáplerdiń, konstrukciyalardıń sintaksislik jaqtan uqsas bolıp qurılıw qubılısı da ushırasadı.

Ilimpaz D.Seydullaeva: “Parallelizm – salıstırıw mánisindegi qatar turǵan uqsas elementlerdiń, qońsılas gáplerdiń sintaksis jaqtan birdey ornalasıwı”, -dep jazǵan edi.[4.79-80]

Mısalı, “Taqmaqlar” qosıǵın alıp qarayıq:
Alayın desem, pulım joq,
Bereyin desem, gúlim joq.[3.493]

Bul misalda bir qiyli formadağı gápler teksttiń tásirshenligin bayıtıw menen birge mánini kúsheytiwge xızmet etken.

Er bolsam, mańlayımnan shıq,
Biy bolsam, tańlayımnan shıq,
Palwan bolsam, bilegimnen shıq,
Sheber bolsam, barmağımnan shıq...[3.491]

Bul qosıq qatarlarında bir qiyli konstrukciyalar pikirge túsini beriw ushın stillik xızmette sheber qollanılğan bolıp, pikirdiń tolıq, hár tárepleme jetkerilip beriliwinde úlken rol atqarğan.

Ritorikalıq soraw. Balalar folklorında ritorikalıq soraw gáplerden, yaǵnıy juwap talap etpeytuǵın, tek ayılajaq pikirge tıńlawshınıń dıqqatın awdarıw ushın qoyılatuǵın soraw gápler qollanılğan.

Filologiya ilimleriniń doktorı, professor G.Qarlıbaeva óziniń doktorlıq dissertaciyasında ritorikalıq soraw gápler haqqında tómendegishe teoriyalıq pikir beredi: “Ritorikalıq soraw gápler forması jaǵınan soraw gáp dep tanılsa da, mazmunı jaǵınan belgili bir oy-pikirlerdi tastıyıqlap keledi. Ritorikalıq soraw gápler kúshli sezim menen, emociya menen ayıladı”. [2.148]

Muz, sen neden kúshli boldıń?

Men kúshli bolǵanda, kún eriter me edi?

Kún, sen neden kúshli boldıń?

Men kúshli bolǵanda, bult basar ma edi?

Bult, sen neden kúshli boldıń?

Men kúshli bolǵanda, jamǵır teser me edi?...[3.507]

Bul misallarda qosıqtıń kórkemligin arttırıw maqsetinde ritorikalıq soraw gáplerden sheberlik penen paydalanılğan. Yaǵnıy, juwap talap etilmeytuǵın, anıǵıraǵı, juwabı sorawdıń ózinen-aq belgili konstrukciyalar qosıqtıń obrazlılıǵın jáne de bezegen.

Ellipsis. Balalar folklorında ellipsis, yaǵnıy tawıp qoyıwǵa bolatuǵın bir aǵzanıń (kóbinese bayanlawıshtıń) gápte túsip qalıw qubılısın ushıratıwımızǵa boladı. Mısalı:

Alayda-ay tur eken,

Qızıl alma qolında,

Qızlar onıń sońında,

Quday, quday, quday-ay! [3.465]

Bul misalda 2-3-qatarlarda “eken” sózi túsirilip qaldırılğan. Bul óz náwbetinde qosıqta uyqastıń birdey qurılıwın payda etken hám qosıqtıń kórkemligin arttırğan.

Barat keldi ber sálem,

Bayatshıǵa bir sálem. [3.497]

Mısalda “ber” bayanlawıshı qosıqtıń uyqasın támiyinlew maqsetinde túsirilip qaldırılıp, stillik xızmet arttırğan.

Balalar folklorında tek ǵana feyil sózlerdiń emes, al atlıq sózlerdiń de túsip qalıw jaǵdayları da ushırasadı. Mısalı:

Asıq oynaǵan azar,

Top oynaǵan tozar... [3.493]

Jaqsılardan úlgi al,

Er jigit bol jasınnan. [3.557]

Bul mısallarda “adam” sózi túsirilib qaldırılğan. Yaǵnıy bunday túsirip qaldırıw qosıqtıń kórkem ekspressivligin kúsheytiwge sebep bolǵan. Biz bul qatarlarǵa “adam” sózin qollansaq, qosıqtıń obrazlılıǵı da, uyqas birliǵi de sátlı shıqpaytuǵın edi.

Gradaciya. Balalar folklorında gáptegi birgelkili aǵzalardıń mánilik jaqtan kem-kemnen kúsheytilip (yamasa páseytilip) beriliwi, yaǵnıy gradaciya usılı ónimli qollanılğan. Mısalı:

Háyyiw, háyyiw, háy janım,
Suw ishinde **marjanım**,
Kewlimdegi **jáwharım**,
Qolımdaǵı **gáwharım**. [3.458]

Mısalda analar perzentin hártúrli qımbat bahalı taslarǵa mezgetiw arqalı pikirdiń kúsheytiliwine erisken.

Ay qızım ózimniń,
Aymaq qızım ózimniń,
Qant qızım ózimniń,
Qaymaq qızım ózimniń. [3.472]

Bul qosıq qatarlarında da analar perzentin erkeletiw ushın mazalı ónimlerge uqsatıw arqalı qosıqtıń tásirshenligin ele de arttırǵan.

Men ózim jas basımnan **jılan baqtım**,
Jılannıń arqasında **shalqıp jattım**,
Mázdek benen Marını tutastırıp,
Jerdiń astın jol qılıp, attı shaptım. [3.505]

Mısalda jas balalarǵa tán maqtanshaqlıq sezimi gradaciya usılı arqalı berilgen. Demek, balalar folklorında gradaciya usılı kem-kem kótermelep súwretlew arqalı jasalǵanlıǵın kóriwimizge boladı.

Pleonazm. Balalar folklorı tilinde mánileri bir-birine jaqın eki sinonim sózlerdiń dizbeklesip qollanıluwı, yaǵnıy pleonazm qubılısı da jiyi ushırasadı. Mısalı:

Zıyan-záhmetti alıp ket,
Zıyankesti alıp ket. [3.483]
Uwayım-qayǵı oylatpas,
Allanıń bergen balası. [3.457]
Kúyinshek-kúygelek,
Jinnıń qızın súygelek. [3.501]
Balam meniń er jetip,
Eli-jurtın qorǵaǵay. [3.460]

Bul mısallarda “zıyan-záhmet”, “uwayım-qayǵı”, “kúyinshek-kúygelek”, “el-jurt” sinonim sózleri dizbeklesip kelip sózlerdiń dara turǵandaǵı mánisine salıstırǵanda ózgeshe tús bergen.

Juwmaqlap aytqanda, balalar folklorınıń tilinde stilistikalıq figuralar sheber qollanılğan bolıp, olar teksttiń tásirshenligin, kórkemligin arttırıwda ayırıqsha xızmet atqarǵan.

REFERENCES

1. Бекбергенов А. Қарақалпақ тилинің стилистикасы. –Нөкис, “Қарақалпақстан”. 1990.
2. Қарлыбаева Г. Әжинияз шығармалары тилинің семантика-стилистикалық өзгешеликleri (Монография). –Нөкис: “Қарақалпақстан”. 2017.
3. Қарақалпақ фольклоры. Т.88-100. –Нөкис: “Илим”. 2015.
4. Сейдуллаева Д. Тил билими терминлериниң тусиндирме сөзлиги. –Нөкис: “Билим”. 2018.